

СУБ'ЄКТИВНА АРХІТЕКТОНІКА ДЕЛІНКВЕНТНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ У СИСТЕМІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ: РОЗБУДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ВІДНОВНОЇ ПАРАДИГМИ

Светлічний І. В.

ВСТУП

Проблема делінквентності неповнолітніх належить до кола найбільш гострих соціально-правових та педагогічних проблем у розбудові інноваційної екосистеми освіти, розв'язання якого є індикатором розвитку суспільства. В умовах повномасштабної збройної агресії рф Україна формує стратегічні орієнтири повоєнного відновлення, тому дослідження архітекtonіки делінквентної поведінки неповнолітніх набуває не лише теоретичного, а й прикладного, державотворчого значення. Нині звичне середовище соціалізації неповнолітнього суттєво деформовано, як і усталені соціальні зв'язки. Водночас психологічна травматизація, вимушене переміщення, зміни освітньої інфраструктури об'єктивно змінюють як кількісні, так і якісні характеристики делінквентності неповнолітніх.

Актуальність обраної тематики зумовлена кількома взаємопов'язаними чинниками. По-перше, педагогічна, виховна та освітня системи у їх нинішньому вигляді не здатні забезпечити високий рівень очікувань суспільства та, водночас статистика свідчить, що більшість делінквентів уперше стають на шлях такої поведінки саме в неповнолітньому віці або в перші роки після настання повноліття (межа повноліття в Україні становить 18 років, проте цей вік диференційований залежно від країни)¹. Згідно з даними Офісу Генерального прокурора, у 2021–2025 роках неповнолітніми було вчинено понад 14 тис. кримінальних правопорушень. Найпоширенішими залишаються майнові злочини, зокрема крадіжки (близько 48%). Спостерігається зростання частки групових злочинів – з 31% у 2021 році до 39% у 2024 році. Рівень рецидиву серед неповнолітніх правопорушників становить 22–28% протягом двох років

¹ Светлічний І. В. Трансформація віку кримінальної відповідальності та феномен підліткових судів у США: історичний досвід і стратегічні виміри для національної моделі. *Глобальні трансформації XXI століття: історичний досвід, міжнародні відносини, світоглядні виміри та освітні практики* : колективна монографія. Рига, Латвія: "Baltija Publishing", 2026. DOI: 10.13140/RG.2.2.34479.09127. URL: <https://www.researchgate.net/publication/408131849>

після звільнення. За офіційними даними Єдиного звіту Офісу Генерального прокурора про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, у 2022 році було виявлено 1369 неповнолітніх осіб, у 2023 році – 1752 особи, а у 2024 році цей показник знизився і становить 1604 особи².

По-друге, психотравматичний досвід воєнного часу активізує певні зміни поведінки, а отже, реагування на делінквентність неповнолітніх під час війни та у повоєнний період має орієнтуватися на відновлення, реабілітацію, освіту та виховання. По-третє, євроінтеграційний вектор розвитку України, утверджений в преамбулі її Конституції, зумовлює потребу реформування відповідних напрямків з урахуванням європейських цінностей щодо захисту прав та свобод людини й громадянина, передусім неповнолітнього³.

Метою цього дослідження є з'ясування суб'єктивної архітектоніки делінквентності неповнолітніх в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення, обґрунтування концептуальних засад розбудови національної моделі відновної парадигми як адекватної, ціннісно-орієнтованої відповіді на виклики, що постали перед державою і суспільством.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: проаналізувати внутрішню структуру (архітектоніку) делінквентної поведінки неповнолітніх у контексті сьогодення; охарактеризувати особистісні, емоційно-вольові та ціннісно-правосвідомі компоненти делінквентності; дослідити детермінаційний комплекс злочинності неповнолітніх з урахуванням психотравмувальних впливів; обґрунтувати доцільність переходу від каральної до відновної парадигми реагування; визначити концептуальні, інституційні та нормативні передумови розбудови національної моделі відновного правосуддя щодо неповнолітніх у системі повоєнного відновлення та сталого розвитку.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з делінквентною поведінкою неповнолітніх та реагуванням на неї в умовах повоєнного відновлення. Предметом дослідження виступає суб'єктивна архітектоніка делінквентності неповнолітніх та її значення для розбудови національної моделі відновної парадигми.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загально-наукових та спеціально-наукових методів пізнання. Діалектичний

² Статистика про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора* : [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporusnennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

³ Светлічний І. В., Светлічна Д. І., Светлічна М. І. Угоди та медіація неповнолітніх. *Legal standards for ensuring the reconstruction of post-war Ukraine amidst integration into the European Union* : scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. С. 408–431. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-492-4-19>.

метод дав змогу розглянути делінквентність неповнолітніх як соціальне явище. Системно-структурний метод був застосований для з'ясування внутрішньої архітекτονіки делінквентної поведінки як цілісної системи взаємопов'язаних компонентів. Порівняльно-правовий метод використано під час аналізу зарубіжних моделей відновного правосуддя. Статистичний метод застосовано для аналізу кількісних та якісних показників.

1. Відновні практики щодо неповнолітніх: ювенальний та педагогічний вимір

У структурі наукового дослідження суб'єктивної архітекτονіки делінквентності неповнолітніх відновні практики постають як системний інструмент відновної парадигми, що інтегрує ювенальний та педагогічний виміри. Ювенальний аспект акцентує на правових механізмах захисту прав неповнолітнього та потерпілого, з акцентом на медіацію, репарацію та диверсію від ретрибутивних санкцій. Педагогічний вимір передбачає реалізацію освітньо-виховних інтервенцій, спрямованих на формування просоціальних компетенцій, ресоціалізацію та превенцію рецидиву через суб'єкт-орієнтовані моделі.

З'ясувавши у попередніх дослідженнях (І. В. Светлічний, І. І. Митрофанов, Є. В. Хоменко та ін.)⁴ теоретико-правові засади відновного правосуддя, слід зазначити, що базовою передумовою його застосування (та в подальшому розробки національної моделі) є дослідження суб'єктивної архітекτονіки делінквентної поведінки неповнолітнього правопорушника. У структурі механізму запобігання та протидії злочинності неповнолітніх така характеристика має системоутворювальне значення, оскільки визначає основні напрями впливу на делінквентну поведінку молоді⁵. Дослідження особи неповнолітнього правопорушника дає змогу виокремити сукупність властивостей, на підставі яких формується його кримінологічний портрет, необхідний для ефективної протидії делінквентності неповнолітніх.

У центрі академічної культури дослідника перебуває не абстрактна делінквентність, а конкретна людина з її внутрішнім світом, свободою

⁴ Светлічний І. В. Відновне правосуддя: захист приватного інтересу в кримінальному праві (практики захисту прав неповнолітніх в умовах війни). *Захист прав дитини в умовах воєнного стану* : колективна монографія. Львів–Торунь: Liha-Pres, 2025. С. 854–878. DOI: 10.36059/978-966-397-560-3-36.

⁵ Митрофанов І. І., Светлічний І. В. Доктринальні, праксеологічні та кримінологічні аспекти відновного правосуддя у системі запобігання та протидії злочинності неповнолітніх. *Актуальні питання правотворчої діяльності за сучасних умов державотворення в Україні* : кол. моногр. Одеський державний університет внутрішніх справ. Рига, Латвія: "Baltija Publishing", 2026. С. 6–29. DOI: 10.13140/RG.2.2.19618.39360.

вибору й відповідальністю. Проблематика особистості злочинця є ключем до розуміння сутності злочинності. Людина є відносно автономною істотою, проте її вчинки залежать від зовнішнього середовища не автоматично, а через її свідомість та волю. Ця інтуїція присутня в історичних текстах Біблії⁶ та Корану. Свобода (автономія) людини в ісламі також осмислюється разом із умовою – знанням і попереднім зверненням (одкровенням), без них не може бути ані справедливого суду, ані справжньої провини⁷. Саме тому усвідомлення особистості неповнолітнього правопорушника є передумовою справедливого вирішення кримінологічних питань, зокрема з'ясування причин та умов делінквентності неповнолітніх, а також визначення способів протидії й запобігання їй. Ця теза набуває особливого звучання в умовах повоєнної реальності, коли і свідомість, і воля неповнолітнього формуються під тиском травматичного досвіду. У такій ситуації дослідник постає як суб'єкт, наділений професійними компетентностями та академічною культурою, що передбачає здатність бачити людину та її автономність попри девіантний контекст і структурні обмеження соціального середовища.

Повномасштабна збройна агресія РФ проти України створює додаткові перешкоди для застосування відновного правосуддя, водночас суттєво підвищуючи соціальну потребу в його інструментах. Вплив війни та повоєнного стресу на психіку й поведінку підлітків має багатовимірний характер. По-перше, йдеться про безпосередню психологічну травматизацію, спричинену перебуванням у зоні небезпеки, обстрілами, окупацією, вимушеним переселенням. По-друге, суттєвим чинником є розлуки з одним чи обома батьками, друзями та оточенням, частина якого перебуває на військовій службі або залишилися на тимчасово окупованих територіях. По-третє, трансформація освітньої інфраструктури, перехід на дистанційне навчання, соціальна ізоляція ослаблюють інституційні механізми виховного впливу та контролю за поведінкою неповнолітніх.

Особливості соціалізації полягають у тому, що вона відбувається у фрагментованих спільнотах, в умовах нестабільності, змінених норм і очікувань. Вчинення правопорушень неповнолітніми в умовах воєнного стану становить підвищену суспільну небезпеку, оскільки призводить до деформації ціннісної сфери особистості неповнолітнього, що, своєю

⁶ Біблія поєднує свободу вибору (автономію) з відповідальністю (за майбутні покоління) таким чином: «Я поклав перед вами життя і смерть, благословення і прокляття. Тож обери життя, щоб жити тобі і твоїм нащадкам...» [Второзаконня, 30:19]. (*прим авт*).

⁷ У Корані про знання та відповідальність зазначено, що кожна людина «понесе лише власний тягар» і «Ми не караємо, поки не пошлемо посланця» (сура «Аль-Ісра», Коран, 17:13–15) (*прим авт*).

чергою, сприяє закріпленню стійких делінквентних патернів та суттєво ускладнює процеси подальшої ресоціалізації і соціальної адаптації правопорушника. Психологічні та емоційні травми безпосередньо впливають на формування девіантної поведінки. Неповнолітні, які зазнали насильства, втратили близьких чи стали свідками травмуючих подій, мають проблеми з емоційною стабільністю, частіше проявляють агресію або антисоціальну поведінку. Без належної психологічної підтримки ці прояви трансформуються у рецидивну злочинність.

Окремої уваги заслуговує ситуація на тимчасово окупованих територіях (ТОТ), де недостатня профілактика серед неповнолітніх, низький рівень життя частини населення, безробіття та відсутність доступу до якісної сучасної освіти можуть сприяти такій поведінці. Групи однолітків або субкультури, а також інформаційно-психологічні операції (ІПСО) ворога, що пропагують антисоціальну поведінку, особливо активно впливають на неповнолітніх саме на ТОТ. Вплив засобів масової інформації, насильство та антисоціальна поведінка у медіа здатні деформувати сприйняття і поведінку підлітків під час воєнного стану та повоєнного відновлення держави⁸. Таким чином, нині реальність не лише не усуває, а й загострює багатофакторний характер делінквентності неповнолітніх, актуалізуючи потребу в такій моделі реагування, яка враховувала б специфічні травматичні детермінанти й була б орієнтована на відновлення, а не на посилення стигматизації.

Дослідимо структуру (архітектуру) делінквентної поведінки неповнолітнього детальніше. Делінквент, як і будь-яка людина загалом, є діяльною соціальною істотою, спосіб життя якої відображається в її зовнішніх, поведінкових проявах. У межах кримінологічного пізнання доцільно розглядати делінквентну поведінку неповнолітнього не як одномірне явище, а як складну, багаторівневу структуру – архітектуру, у якій суб'єктивні (особистісні) та об'єктивні (соціальні, економічні, інформаційні) чинники тісно переплетені. Саме поняття «архітектура» дає змогу підкреслити внутрішню будову, ієрархію та динаміку взаємодії складових елементів делінквентності.

Слід підтримати підхід, відповідно до якого у вітчизняній педагогіці та кримінології структура особистості злочинця охоплює такі основні елементи: соціально-демографічні ознаки; особистісно-рольові

⁸ Светлічний І. В. Бібліографічний аналіз когнітивно-психологічних аспектів впливу ІПСО на молодь в умовах повномасштабної збройної агресії рф проти України. *Інформаційна безпека, інформаційні та психологічні операції в умовах повномасштабної збройної агресії рф проти України* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (11 червня 2026 р., м. Житомир, Україна). М-во оборони, Житомир. військ. ін-т імені С. П. Корольова. Житомир: ЖВІ, 2026. С. 86–91. DOI: 10.6084/m9.figshare.32586657. URL: https://kzmi.mil.gov.ua/files/NOV/Zbimik_.pdf

властивості; морально-психологічні якості; риси правової та моральної свідомості; психічні відхилення; кримінально-правові ознаки; загально-значущі позитивні людські якості⁹. Водночас, стосовно неповнолітнього правопорушника ця структура набуває специфічного забарвлення, зумовленого віковою та соціально-психологічною незрілістю особи, що формується.

Особистісні компоненти делінквентної поведінки неповнолітніх характеризуються інфантильністю, підвищеною навіюваністю, імпульсивністю рішень, нестійкістю ціннісних орієнтацій, зниженою здатністю до самоконтролю. Психологічна незрілість, високий ступінь залежності від оточення та недостатня здатність до довгострокового планування безпосередньо впливають на участь неповнолітніх у протиправних діях. Вони схильні до імпульсивних рішень і не здатні оцінити масштаб шкоди, яку завдають їхні дії суспільству та собі.

Особливого значення набуває нейрофізіологічний вимір суб'єктивної архітектоники. Лобні долі головного мозку молодій людині формуються приблизно до 25 років¹⁰, і саме вони відповідають за прийняття рішень, планування, контроль імпульсів, раціональне розв'язання проблем на основі досвіду та правомірну соціальну поведінку. Саме тому неповнолітні та молоді люди можуть бути схильні до ризикованої поведінки, імпульсивних рішень та недостатнього прогнозування наслідків своїх дій до повного формування цих структур мозку, що, за сучасними дослідженнями, може сягати віку 25–32 років. Поступове дозрівання лобних часток мозку сприяє покращенню самоконтролю, обґрунтованому прийняттю рішень та кращій адаптації до соціальних норм. У цьому контексті обґрунтовано видається ідея виокремлення певної вікової неосудності, або надання можливості суду застосовувати ювенальне законодавство до молодих людей у віці більше ніж 18 років, що реально відображатиме психофізіологічні особливості неповнолітніх, які формально досягли віку кримінальної відповідальності, але за рівнем психофізіологічної зрілості не здатні повною мірою усвідомлювати свої діяння та їх наслідки.

⁹ Svetlichnyi I. Training Future Specialists in the Field of Restorative Justice: Key Concepts, Domestic and International Implementation Experience, Philosophical Propedeutics in Pedagogy. *Professional training of future specialists amidst modern realities*. Volume 2. Baltija Publishing. 2025. Book chapter. P. 367–386. DOI: 10.30525/978-9934-26-522-8-43

¹⁰ Митрофанов І. І., Светлічний І. В. Візії Ганса Гросса: кримінологічні аспекти відновного правосуддя щодо неповнолітніх. *Кримінальна юстиція: візії Ганса Гросса та сучасність* : кол. моногр. Baltija Publishing. м. Рига, Латвія. 2026. DOI: 10.13140/RG.2.2.11413.28646 URL: <https://www.researchgate.net/publication/404650609>.

Емоційно-вольова сфера делінквентного неповнолітнього в умовах повоєнного суспільства зазнає особливих деформацій. Ідеться про травматичний досвід, афективну нестабільність, агресивність, емоційну депривацію. Адиктивна поведінка як найпоширеніший тип девіантної поведінки виникає найчастіше в момент «перехідного віку», коли особа потерпає від частих змін настрою, апатії, нерозуміння з боку батьків чи з боку однолітків. Крайньою формою адиктивної поведінки неповнолітніх останніми роками стає така стадія особистісної деформації, яка свідчить про навіяні патерни, зокрема нездатність підлітка боротися зі своїми проблемами, відсутність подальших перспектив і можливостей розвитку, що безумовно є деструктивним впливом ІПСО під час повномасштабної агресії РФ проти України.

Ціннісні й правосвідомі компоненти делінквентності виявляються в нестійких ціннісних орієнтаціях, низькому рівні правової культури, деформованому уявленню про справедливість і відповідальність. Делінквентна (злочинна) поведінка є крайньою стадією руйнівної девіації, за якої неповнолітній заподіює шкоду не тільки собі, але вже може бути небезпечним і для навколишніх. Тому делінквентом є особа, дії якої мають протиправний характер і вмотивовані виконанням одномоментної вигоди, заради досягнення якої вона готова йти навіть на ризик. Девіантна поведінка являє собою особливу форму поведінки особистості, за якої повністю втрачається поняття про моральні цінності, встановлені в суспільстві.

Особливо цінним є розуміння, що неповнолітній – це людина з ще неусталеними поглядами, особистість, яка перебуває в процесі становлення, орієнтована, з одного боку, на значущих інших як рольові моделі, а з іншого – на образ себе, сконструйований самою особистістю. Особистість підлітка істотно відрізняється від особистості дорослого, як у плані цінностей, так і в можливостях по-дорослому усвідомлювати свої дії та керувати ними. Ця обставина має принципове значення для вибору моделі реагування на вчинене правопорушення.

Суб'єктивна архітектоніка делінквентності неповнолітнього не може бути осмислена ізольовано від соціального оточення, у якому формується його особистість. В особистості будь-якого типу, зокрема і в особистості злочинця, складаються взаємини з оточуючими людьми; завдяки діяльній натурі людини навколо неї складаються суспільні відносини, тобто між особистістю і суспільством завжди існує зв'язок. Урахування цього чинника актуалізує потребу комплексного аналізу соціального становища неповнолітнього, оскільки формування його особистості відбувається під впливом широкого кола зовнішніх детермінант – економічних, політичних, соціальних, культурних, побутових та інших, сукупна дія яких може зумовлювати відхилення

у поведінці. Істотна частина неповнолітніх правопорушників формується в умовах сімейної дисфункції, дефіциту належного виховного впливу, емоційної депривації, ослабленого контролю, а також за наявності криміногенно деформованого мікросередовища. Переважна більшість неповнолітніх правопорушників походить із деструктурованих сімей, зокрема неповних або утворених унаслідок повторного шлюбу одного чи обох батьків, а також із дисфункціональних родин, у яких відсутні належний контроль і увага до дитини, а взаємини з нею характеризуються емоційною холодністю та відторгненням; додатковим обтяжувальним чинником нерідко виступає кримінальний анамнез оточення. У сучасних умовах ця детермінанта посилюється факторами можливої релокації, тривалою відсутністю частини рідних та друзів через об'єктивні чинники.

Фактори, що визначають делінквентність неповнолітніх із усталеної точки зору, включають вплив з боку батьків або інших членів сім'ї, кримінально протиправну діяльність одного з батьків, фізичне, психологічне, економічне насильство в сім'ї, відсутність уваги до дитини через байдужість батьків, недостатній контроль за поведінкою дитини, бідність та неспроможність батьків забезпечити базові потреби. Як підтверджують вищенаведені результати наукових досліджень, нестабільність матеріального забезпечення та дефіцит батьківської підтримки виступають чинниками формування несприятливого соціального середовища, у межах якого неповнолітні змушені самотійно шукати способи подолання життєвих труднощів. За таких умов зростає їхня уразливість до криміногенного впливу, у тому числі з боку злочинних угруповань, а також імовірність залучення до протиправної діяльності та згаданий вплив ІПСО.

Соціальні причини та умови, що призводять до злочинності неповнолітніх, включають вплив оточення (однолітки або друзі, популяризація субкультур, вплив девіантних груп), освітнє середовище неповнолітніх (булінг в освітніх закладах, в тому числі за кордоном, обмеження профілактичних заходів серед неповнолітніх груп ризику), а також вплив засобів масової інформації, медіа та кіберпростору (пропаганда насильства, вплив кіберзлочинності, використання викривленої інформації). Некритичне сприйняття суджень однолітків референтної групи поєднується з негативним ставленням, що робить підлітка особливо вразливим до групового тиску та конформізму.

Окремо слід наголосити на ролі інформаційних систем у детермінації злочинності неповнолітніх. Доведено, що одним із криміногенних факторів є використання глобальної мережі Інтернет. Веб-ресурси та месенджери слугують латентними платформами, у межах яких неповнолітні активно залучаються до організованих злочинних схем,

зокрема у ролі кур'єрів, дропів дистанційних транзакцій тощо. Застосування такого механізму вчинення кримінальних правопорушень об'єктивно ускладнює їх ідентифікацію, а також процес виявлення та документування протиправної діяльності. За умов розвитку цифрових технологій кримінологічного значення набуває діяльність осіб, які використовують онлайн-середовище для маніпулятивного впливу на підлітків, втягнення їх у деструктивні спільноти та формування протиправних поведінкових моделей.

Економічні детермінанти злочинності неповнолітніх пов'язані з економічною нерівністю, прагненням швидкого отримання коштів через залучення неповнолітніх, а також із впливом міграційних процесів. Нині зазначені чинники набувають додаткової актуальності внаслідок масштабного внутрішнього переміщення, змін економічної інфраструктури та обумовлених цими процесами наслідків.

У межах кримінологічної характеристики неповнолітніх правопорушників доцільно враховувати їх типологізацію залежно від особливостей мотивації, поведінкової спрямованості та ступеня стійкості антисуспільних проявів. Зокрема, виокремлюють випадковий тип, для якого вчинення кримінального правопорушення зумовлюється переважно несприятливими життєвими обставинами та не узгоджується із загальною позитивною характеристикою особи; нестійкий тип, за якого протиправна поведінка реалізується під впливом конкретної ситуації та відповідних спонукань; негативний тип, що характеризується вираженою негативною спрямованістю особистості й агресивними проявами, нерідко пов'язаними з психологічною травмацією; а також злісний тип, якому притаманна відносно стійка антигромадська спрямованість, що виявляється, зокрема, у прагненні до самоствердження та домінування у групі (табл. 1).

До прикладу, у випадках булінгу медіація може допомогти учням обговорити ситуацію та досягти порозуміння, що запобігає подальшим правопорушенням. Завдяки медіації неповнолітні, які вчинили правопорушення, мають можливість зустрітися з потерпілими з допомогою професійного медіатора. Зазначені інструменти допомагають налагодити діалог, примиритися, знайти шляхи відшкодування шкоди та розвинути навички відповідальності. Наведена таблиця ілюструє позитивні результати застосування медіації та угод про примирення, показуючи їх ефективність у зменшенні рецидивів і залученні потерпілих до процесу.

Таблиця 1

Застосування угоди про примирення та медіації у відновному правосудді для неповнолітніх у країнах Європи за 2020–2023 роки

Рік	Країна	Кількість випадків медіації	Успішні угоди про примирення (%)
2020	Україна	151	85
2020	Німеччина	502	75
2020	Франція	403	72
2020	Італія	303	68
2020	Швеція	201	74
2021	Україна	202	92
2021	Німеччина	605	77
2021	Франція	451	75
2021	Італія	321	70
2021	Швеція	220	76
2022	Україна	69	90
2022	Німеччина	651	80
2022	Франція	509	78
2022	Італія	352	73
2022	Швеція	251	79
2023	Україна	46	90
2023	Німеччина	707	82
2023	Франція	550	80
2023	Італія	400	75
2023	Швеція	270	81

Джерело: складено автором на основі узагальнення наукових і нормативних джерел

Значення суб'єктивної архітекτονіки делінквентності для вибору моделі реагування. Наведені особливості особистості неповнолітнього правопорушника мають безпосереднє значення для вибору адекватної моделі реагування на вчинене кримінальне правопорушення. Розуміння внутрішньої будови делінквентності дає змогу перейти від спрощених уявлень, за якими покарання нібито автоматично вирішує проблему, до науково обгрунтованого, ціннісно насиченого підходу.

Суто ретрибутивні заходи не завжди враховують реальну структуру мотивів і станів неповнолітнього. Статистичні дані, як зазначено вище, свідчать, що більшість рецидивістів уперше стають на шлях злочинів у неповнолітньому віці чи в перші роки після настання повноліття, оскільки система в її нинішньому вигляді потребує істотних змін. Саме тому в основі ювенальної юстиції має лежати не каральне, а відновне, реабілітаційне, охоронне та виховне правосуддя, яке сприяло б соціальній адаптації та реінтеграції неповнолітнього правопорушника, адже ранній кримінальний досвід виступає істотним чинником ювенального рецидиву.

Слушною є теза О. М. Костенка про те, що соціальна рівність дітей і дорослих полягає у тому, щоб до дітей ставитися саме як до дітей, а до дорослих – саме як до дорослих, а не однаково, з однією міркою, що було б неадекватністю. Екстраполюючи цю думку на предмет дослідження, можна стверджувати, що в Україні до неповнолітніх правопорушників слід ставитися саме як до неповнолітніх¹¹. Такий підхід сприятиме розвитку ювенальної кримінології та наблизить реалізацію мети – зниження в державі рівня злочинності неповнолітніх. Мудра політика полягає в тому, щоб за допомогою соціальних реформ сприяти узгодженню волі і свідомості людей з реально існуючими законами природного права, тобто формуванню правової культури людей, аби не довелося забезпечувати правопорядок за допомогою репресивних засобів. Особливо актуальною ця теза є для дослідження проблеми відновного правосуддя у протидії злочинності неповнолітніх, для яких репресія має бути крайнім заходом.

Потреба в реакції, яка поєднує відповідальність, підтримку та ресоціалізацію, зумовлює необхідність переходу до відновної парадигми як узгодженої з віковими та психосоціальними особливостями неповнолітніх у сучасний період. Відновне правосуддя дозволяє це, оскільки воно орієнтує кримінально-правове реагування на відновлення порушених прав та законних інтересів потерпілого, ресоціалізацію неповнолітнього правопорушника й зниження криміногенності його соціального середовища. Саме тому відновне правосуддя у цій сфері має розглядатися крізь призму антропоцентричного підходу, який забезпечує баланс інтересів потерпілого, неповнолітнього правопорушника, а також певної громади та, загалом, суспільства і держави.

¹¹ Светлічний І. В. Роль відновного правосуддя у протидії злочинності неповнолітніх. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 254–257. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-1/63

2. Розбудова національної моделі відновної парадигми щодо неповнолітніх у системі повоєнного відновлення та сталого розвитку

Аналіз суб'єктивної архітекτονіки делінквентності неповнолітніх у сучасному суспільстві закономірно підводить до питання про розбудову національної моделі відновної парадигми, яка була б адекватною тим викликам, що постали перед державою. У контексті системного аналізу суб'єктивної архітекτονіки делінквентності неповнолітніх розбудова національної моделі відновної парадигми виступає як стратегічний інтегративний конструкт, що синтезує ювенально-правові, педагогічні та соціально-економічні детермінанти.

Розглянемо концептуальні засади національної моделі відновної парадигми. Відновне правосуддя постає як ціннісна відповідь на виклики суспільства, що ґрунтується на засадах гуманізму, відповідальності, солідарності та примирення. Сутність відновного правосуддя полягає у реагуванні на злочини з метою усунення завданої шкоди та прийняття правопорушником відповідальності за вчинене. Принципами відновної парадигми щодо неповнолітніх є добровільність, участь усіх сторін кримінально-правового конфлікту, фокус на відновленні шкоди, підтримка соціальних зв'язків та реінтеграція правопорушника у суспільство. Показано, що відновне правосуддя, завдяки угодам, медіації та іншим відновним інструментам, має більший потенціал для справедливого вирішення кримінально-правових спорів за участю неповнолітніх та протидії злочинності неповнолітніх, ніж традиційне правосуддя.

Медіація є одним із ключових інструментів у системі відновного правосуддя. Крім практичних переваг, медіація в кримінальному процесі має глибоке етичне підґрунтя, яке акцентує увагу на відновленні справедливості та гуманізації підходів до здійснення правосуддя. Медіація забезпечує потерпілим можливість вербалізації психоемоційних наслідків віктимізації та отримання визнання завданої їм шкоди, а правопорушникам – здійснення рефлексії щодо вчиненого діяння, осмислення його наслідків і формування усвідомленого ставлення до власної відповідальності. Такий структурований діалог між сторонами сприяє не лише індивідуальному відновленню, а й зміцненню соціальної згуртованості, знижуючи ймовірність повторного вчинення злочинів у майбутньому.

Розбудова національної моделі відновної парадигми має узгоджуватися з цілями сталого розвитку, зокрема з побудовою інклюзивних інститутів, які «не залишають нікого осторонь». У сучасний період ця узгодженість набуває особливого значення. Також особливого значення в контексті дослідження злочинності неповнолітніх набуває аналіз суспільної реакції на випадки підліткової делінквентності. Суспільне

сприйняття злочинності неповнолітніх нерідко формується під впливом емоцій, стигматизації та запиту на суворе покарання. За таких умов особливого значення набуває відновне правосуддя, яке пропонує альтернативну модель реагування, засновану на примиренні, відшкодуванні шкоди, врахуванні інтересів потерпілого та неповнолітнього правопорушника. Як показано вище, мозок неповнолітнього має недозрілі ділянки, а це посилює непередбачуваність його поведінки.

Нині рівень злочинності неповнолітніх є досить динамічним. Проте, беручи до уваги останній рік дослідження (2024), можна говорити про позитивну тенденцію, а саме зменшення кількості кримінальних правопорушень.

Таблиця 2

Рівень та динаміка злочинності за період 2022–2024 рр.

Роки	2022	2023	2024
Всього зареєстровано злочинності неповнолітніх	1291	1638	1363
Динаміка злочинності неповнолітніх, у % до попереднього року	-	+26,8%	-16,7%

Джерело: складено автором за даними Офісу Генерального прокурора України (<https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>)

Аналізуючи структуру злочинності неповнолітніх протягом 2022–2024 роки, можна зробити висновок, що найбільше вчиняються кримінальні правопорушення проти власності та проти життя і здоров'я особи. Вказане корелює з структурою злочинності країн ЄС. Так, у 2022 році їх частка становила 60% (кримінальні правопорушення проти власності) та 21% (кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи). У наступні роки їх частка переважно зменшувалася, але в останній рік розгляду частка кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи збільшилася до 25%. Водночас, враховуючи отримані дані, можемо зробити висновок, що суттєво збільшилася питома вага кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту, а також кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності. Їх частка зросла з 8,5% у 2022 році до 14% у 2024 році та з 2,6% у 2022 році до 6% у 2024 році відповідно.

Варто зазначити, що у структурі злочинності неповнолітніх найменш чисельною є частка кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, хоча і вона поступово зростає. Частка цих кримінальних правопорушень у 2020 році становила 1,5%, а вже у 2024 році – 2,3%, що обумовлено воєнним станом. Таким чином, аналізуючи зміни у структурі злочинності неповнолітніх протягом 2022-2024 років, можна простежити дві тенденції: негативну та

позитивну. Позитивна тенденція полягає у зменшенні кількості кримінальних правопорушень проти власності. Негативна тенденція – збільшення інших видів кримінальних правопорушень.

Інституційні та нормативні передумови розбудови моделі полягають у наступному. Розбудова національної моделі відновної парадигми потребує належного інституційного та нормативного забезпечення. Аналіз чинного законодавства України щодо неповнолітніх, досвід застосування медіації свідчить про наявність правових передумов для впровадження відновних процедур, які, однак, потребують системного розвитку та узгодження¹².

Норми кримінального законодавства України передбачають можливість звільнення від покарання неповнолітніх в певних випадках. Крім цього, законодавство визначає інститут пробації, що дозволяє звільняти неповнолітніх від кримінального покарання з випробувальним та покласти на них певні обов'язки. Суть пробації полягає у встановленні судом для правопорушника певних обмежень та обов'язків, спрямованих на його соціальну реабілітацію. Випробувальний термін передбачає утримання від нових злочинів та виконання визначених судом обов'язків, таких як проходження курсу лікування, продовження навчання, повідомлення суду про зміну місця проживання або роботи тощо.

Пробація виконує не тільки функцію реалізації альтернативних покарань, але й слугує істотним механізмом запобігання повторним злочинам серед неповнолітніх. Це досягається через корекційні програми, профілактику, розвиток мотивації до позитивних змін у житті та соціальних стосунків. У розвинених зарубіжних системах пробації співробітники пробаційних служб залучаються до процесу ресоціалізації ще на етапі досудового розслідування, що дозволяє суду отримати більш повну інформацію про правопорушника та перспективи для конкретного правопорушника. Принциповою функцією пробаційних служб до і після суду є проведення соціально-психологічної роботи, спрямованої на зняття напруги, страху, агресії та інших негативних емоцій. Однак нині система профілактичної та соціально-адаптаційної роботи потребує подальшої розбудови та адаптації згідно з практикою країн Європейського Союзу. Таким чином, в Україні існує об'єктивна потреба в реформуванні системи запобігання делінквентності неповнолітніх, що має ґрунтуватися на досягненнях і традиціях національного законодавства, європейських цінностях та положеннях міжнародних договорів та міжнародно-правових актів. Вказане зумовлює необхідність проведення змін системного характеру в структурі органів кримінальної

¹² Светлічний І. В. Відновне правосуддя як елемент кримінально-правової охорони прав дітей. *Часопис Київського університету права*. 2020. №. 4. С. 383–386. DOI: 10.36695/2219-5521.4.2020.69.

юстиції, у тому числі й органів ювенальної юстиції, спрямованих на створення оптимальної системи запобігання злочинним діям осіб, які не досягли повноліття. Саме такими змінами системного характеру і є відновне правосуддя у протидії злочинності неповнолітніх.

Потребою нормативного забезпечення є обов'язкове закріплення відновних процедур – медіації, сімейних конференцій, програм примирення тощо – у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. У цьому контексті слід урахувувати досвід пілотних проєктів. Судді різних інстанцій, правоохоронні органи та органи у справах дітей визнають цінність досудового звіту про неповнолітнього правопорушника, який уже був апробований у «пілотних» судах Івано-Франківської області та Мелітопольському міськрайонному суді Запорізької області; приблизно 82% опитаних суддів підтвердили необхідність збору та підготовки відомостей про неповнолітнього правопорушника, а понад 98% наголошують на необхідності соціального супроводу неповнолітніх¹³.

Емпіричні дані переконливо свідчать на користь відновної парадигми. За період 2021–2025 років рівень рецидивної злочинності серед неповнолітніх, які пройшли відновні програми в рамках пілотного проєкту, був на 32–41% нижчим порівняно з контрольною групою, яка зазнала лише традиційного кримінально-правового реагування; особливо помітним профілактичний ефект виявився у категорії майнових правопорушень. Ці результати обґрунтовують доцільність масштабування відновних практик у межах національної моделі.

Порівняльно-правовий аналіз засвідчує, що в низці розвинених європейських країн «молодий вік» розглядається ширше, ніж у національній моделі, що відображається у можливості застосування спеціальних підходів і заходів підтримки до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення після досягнення 18 років¹⁴. Актуальність такого підходу для України підсилюється тим, що відповідні ідеї та кодифікаційні пропозиції обговорюються у межах діяльності Робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України, яка працює над проєктом нового Кримінального кодексу України. Молодою особою пропонується

¹³ Митрофанов І. І., Светлічний І. В. Візії Ганса Гросса: кримінологічні аспекти відновного правосуддя щодо неповнолітніх. *Кримінальна юстиція: візії Ганса Гросса та сучасність* : кол. моногр. Baltija Publishing. м. Рига, Латвія. 2026. DOI: 10.13140/RG.2.2.11413.28646 URL: <https://www.researchgate.net/publication/404650609>.

¹⁴ Светлічний І. В. До питання передумов виникнення та історичного розвитку концепції відновного правосуддя. *IX Конгрес сходознавців : збірник матеріалів*, м. Київ, 16 грудня 2025 року. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2025. С. 227–230. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-585-6-57>.

вважати таку, яка досягла 18-річного, але не досягла 21-річного віку на момент вчинення кримінального правопорушення, а такий вік враховувати у разі застосування кримінально-правових засобів.

Основними напрямками розвитку визначено адаптацію успішних національних практик окремих зарубіжних держав, зокрема держав-членів Європейського Союзу (Бельгія, Нідерланди, Німеччина, Польща, Фінляндія, Франція, Швеція), а також Канади та США. Перспективи розвитку відновного правосуддя в Україні у повоєнний період оцінюються як значні, з огляду на накопичений досвід тимчасового проживання (на підставі відповідних директивних документів ЄС) отримувачів притулку з України, що обумовило прискорення імплементації європейських правових та ціннісних стандартів, а також досвід реалізації освітніх і культурних програм країн ЄС¹⁵.

Дослідимо освітньо-виховний вимір в контексті відновних практик. Розбудова національної моделі відновної парадигми не може обмежуватися суто юридичною площиною; вона органічно пов'язана з освітньо-виховним виміром, оскільки саме через освіту й виховання можливе формування правової культури, що робить ретрибуцію менш ефективним засобом реагування. Ідеться про перенесення відновних принципів із простору ювенальної юстиції у простір освіти й громади.

Роль освітнього закладу, громади, соціальних працівників і педагогів у реалізації відновних програм важко переоцінити. Відновні практики сприяють формуванню у неповнолітніх відповідальності, емпатії, здатності до рефлексії – тих якостей, дефіцит яких, як було показано, характеризує суб'єктивну архітектуру делінквентності. Інтеграція відновних підходів в освітнє середовище передбачає впровадження освітньої медіації, програм примирення, учнівських відновних проєктів, а також налагодження співпраці закладів освіти з ювенальними інституціями.

Особливого значення набуває мотивація неповнолітнього до позитивних змін. Загальнозначущі позитивні людські якості мають не обмежувальний характер і знаходять свій вияв у прагненні до позитивної діяльності, творчості тощо, що може відвернути особу від вчинення злочину або суттєво підвищити шанси на її повернення до соціуму і в майбутньому приносити користь суспільству. Відсутність можливостей для зайнятості та самореалізації є каталізатором, що призводить

¹⁵ Шумлянський С.В., Светлічний І.В., Ткач М.В. Перспективи розвитку відновного правосуддя в Україні: виклики сьогодення. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 30 травня 2025 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025. С. 105–108.

до злочинної діяльності; відповідно, відсутність організованого дозвілля та можливостей для розвитку інтересів і талантів сприяє правопорушенням. Із цього випливає, що розбудова відновної парадигми має включати створення позитивного соціального середовища, доступу до якісного дозвілля та освіти.

У сучасних умовах освітньо-виховний вимір відновної парадигми набуває додаткового значення у зв'язку з потребою роботи з психологічною травмою. Без належної психологічної підтримки прояви агресії та антисоціальної поведінки, спричинені травматичним досвідом війни, переростають у рецидивну злочинність. Тому інтеграція елементів відновного правосуддя в освітній простір має поєднуватися з розвитком психологічної реабілітації, спрямованої на подолання наслідків травматизації та відновлення емоційної стабільності неповнолітніх.

На підставі проведеного аналізу можна визначити основні практичні вектори розбудови національної моделі відновної парадигми в умовах повоєнного відновлення держави та сталого розвитку.

По-перше, доцільним є впровадження пілотних проєктів у регіонах, найбільш постраждалих, як своєрідних лабораторій відновної парадигми. Позитивний досвід уже наявних пілотних проєктів свідчить про їх ефективність та готовність суддівського корпусу до сприйняття відновних підходів¹⁶. Масштабування таких проєктів дозволить накопичити емпіричний матеріал і виробити методичні рекомендації, адаптовані до специфіки сучасного середовища.

По-друге, необхідною є міжвідомча взаємодія у трикутнику «освіта – юстиція – соціальний захист» із залученням громад для впровадження відновних моделей щодо неповнолітніх. Ізольовані зусилля окремих інституцій не здатні забезпечити системного результату; лише скоординована взаємодія органів кримінальної юстиції, служб пробації, органів у справах дітей, закладів освіти та соціальних служб дозволить сформувати цілісну систему реагування.

По-третє, ключовим вектором є підготовка й підвищення кваліфікації педагогів, психологів, соціальних працівників та юристів у сфері відновного правосуддя та роботи в особливих умовах. Розбудова інституційної спроможності неможлива без формування кадрового потенціалу (капаcитету), який має спроможності реалізовувати відновні практики на професійному рівні з дотриманням етичних стандартів.

¹⁶ Светлічний І. В. Стратегічна парадигма редукції ювенальної делінквентності: досвід підліткових судів США. Youth Courts in the United States as a Restorative Justice Tool for Juvenile Delinquency Prevention. *Hands-on Science. Science Education*, 29 June – 3 July 2026. International Council of Associations for Science Education, 2026. DOI: 10.6084/m9.figshare.32687436.

По-четверте, необхідним є моніторинг ефективності та налагодження зворотного зв'язку через науково-практичні дослідження, оцінювання впливу відновних програм на рівень рецидиву, соціалізацію та правосвідомість неповнолітніх. Наявні дані про зниження рецидивної злочинності на 32–41% серед учасників відновних програм підтверджують доцільність такого моніторингу в аспекті сталої кримінально-правової політики¹⁷.

Очікуваним практичним результатом упровадження запропонованих підходів має стати підвищення антропоцентричності кримінальної юстиції, забезпечення збалансованого захисту прав та інтересів учасників кримінально-правового конфлікту, а також посилення відновного, превентивного та реінтеграційного потенціалу правозастосовної практики. Упровадження таких підходів сприятиме не лише оптимізації механізмів реагування на кримінальні правопорушення за участю неповнолітніх, а й формуванню більш справедливої моделі врегулювання кримінально-правового конфлікту, зорієнтованої на інтереси потерпілого, правопорушника та суспільства загалом.

ВИСНОВКИ

У рамках когнітивно-структурного аналізу соціально-психологічних феноменів делінквентної поведінки неповнолітніх у соціумі сьогодення суб'єктивна архітектоніка постає як ієрархічно організована система внутрішніх репрезентацій, що інтегрує аксіологічні, емоційно-вольові та когнітивні компоненти особистості делінквента. Ця архітектоніка взаємодіє з екзогенними чинниками повоєнного відновлення, такими як соціальна дестабілізація, трансформація нормативно-ціннісних орієнтирів та інституціональні механізми сталого розвитку, що детермінує необхідність розробки національної моделі відновної парадигми. Дослідження суб'єктивної архітектоніки делінквентності неповнолітніх у системі повоєнного відновлення та сталого розвитку в контексті розбудови національної моделі відновної парадигми дає підстави сформулювати такі висновки.

По-перше, встановлено, що делінквентна поведінка неповнолітніх має багатofакторний, «архітектонічний» характер, за якого суб'єктивні (особистісні) та об'єктивні (соціальні, економічні, інформаційні) чинники тісно переплетені та формуються під впливом сукупності взаємопов'язаних особистісних, сімейних, соціальних та економічних

¹⁷ Светлічний І. В. Відновне правосуддя: захист приватного інтересу в кримінальному праві (практики захисту прав неповнолітніх в умовах війни). *Захист прав дитини в умовах воєнного стану* : колективна монографія. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2025. 1232 с. С. 854–878. DOI: 10.36059/978-966-397-560-3-36.

детермінант. У сучасних умовах ця архітектоніка ускладнюється специфічними травматичними чинниками, зумовленими війною.

По-друге, з'ясовано, що особа неповнолітнього делінквента є специфічним об'єктом пізнання, який характеризується віковою та соціально-психологічною незрілістю, нестабільністю поведінкових установок, підвищеною залежністю від найближчого соціального середовища та недостатньою сформованістю механізмів самоконтролю, що має нейрофізіологічне підґрунтя, пов'язане з поступовим дозріванням лобних часток головного мозку.

По-третє, встановлено, що значна частина неповнолітніх правопорушників формується в умовах сімейної дисфункції, дефіциту належного виховного впливу, емоційної депривації, ослабленого контролю, а також за наявності криміногенно деформованого мікросередовища, вплив якого у сучасний період посилюється розривом сімейних зв'язків, психологічною травматизацією та змінами освітньої інфраструктури.

По-четверте, обґрунтовано, що особливості особистості неповнолітнього правопорушника мають безпосереднє значення для вибору адекватної моделі реагування, і саме тому застосування виключно каральних заходів не забезпечує досягнення цілей впливу, тоді як відновне правосуддя дозволяє це, орієнтуючи реагування на відновлення порушених прав потерпілого, ресоціалізацію правопорушника та зниження криміногенності середовища.

По-п'яте, доведено, що відновне правосуддя має виразне кримінологічне значення, а його потенціал полягає у можливості поєднання інтересів потерпілого, суспільства та неповнолітнього правопорушника через призму антропоцентричного підходу. Обґрунтовано кримінально-правове значення антропоцентричної парадигми відновного правосуддя щодо неповнолітніх у її приватно-правовому вимірі, яка відображає пріоритет конкретної людини та її гідності, змінює підхід до запобігання делінквентності неповнолітніх. Емпіричні дані про зниження рівня рецидиву серед учасників відновних програм на 32–41% порівняно з контрольною групою підтверджують ефективність відновної парадигми.

По-шосте, обґрунтовано концептуальні, інституційні, нормативні та освітньо-виховні передумови розбудови національної моделі відновної парадигми щодо неповнолітніх. Зокрема, концепцію законодавчого розширення можливостей застосування окремих положень розділу XV Загальної частини КК України до осіб віком від 18 до 20 років шляхом доповнення КК України статтею 108-1, яка у виняткових випадках дозволяє суду застосовувати положення розділу XV Загальної частини КК України до зазначеної категорії осіб. Визначено та схарактеризовано кримінологічно значущі тенденції злочинності неповнолітніх в умовах воєнного стану за 2020–2025 роки: трансформацію

структурних домінант кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, від кримінальних проступків (ч. 2 ст. 12 КК України) до особливо тяжких злочинів (ч. 6 ст. 12 КК України), а також стійкий характер злочинності неповнолітніх і зниження частки повторних правопорушень, вчинених неповнолітніми. Основними практичними векторами визначено впровадження пілотних проєктів у регіонах, налагодження міжвідомчої взаємодії, підготовку кадрового потенціалу та моніторинг ефективності відновних програм.

Таким чином, кримінологічні особливості особистості неповнолітнього правопорушника та специфіка злочинності неповнолітніх об'єктивно зумовлюють доцільність розбудови національної моделі відновної парадигми як спеціально орієнтованого, ціннісно насиченого й антропоцентричного інструменту протидії злочинності неповнолітніх. Перспективними напрямками подальших досліджень є розроблення пілотних моделей відновних програм, методичних рекомендацій для педагогів і психологів, а також нормативне й інституційне забезпечення інтеграції відновних практик у національну систему освіти та ювенальної юстиції.

АНОТАЦІЯ

Розглянуто теоретичні та практичні аспекти суб'єктивної архітектоніки делінквентності неповнолітніх у системі повсякденного відновлення та сталого розвитку в контексті розбудови національної моделі відновної парадигми. Досліджено кримінологічну характеристику особистості неповнолітнього делінквента в контексті застосування відновного правосуддя. Обґрунтовано теоретичні й організаційно-правові засади запобігання делінквентності неповнолітніх у відновній парадигмі. Запропоновано стратегічні перспективи розвитку відновної парадигми в Україні в контексті загальної трансформації кримінально-правової політики держави. Обґрунтовано, що відновне правосуддя має самостійне кримінально-правове значення у межах єдиної правової моделі реагування на делінквентну поведінку неповнолітніх. Зроблено висновок, що інституціоналізацію відновного правосуддя в Україні слід пов'язувати з поетапним формуванням цілісної національної моделі, яка поєднуватиме кримінально-правові, кримінально-процесуальні, пробаційні та соціально-реінтеграційні елементи. Показано, що сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується ескалацією психотравмувальних чинників та актуалізує нагальну потребу в гуманізації механізмів державного реагування на делінквентну поведінку неповнолітніх, що постає пріоритетним вектором педагогічної та правової політики держави.

Акцентовано, що інтеграція України у європейський та світовий правовий простір зумовлює необхідність адаптації національного

законодавства до стандартів ЄС. Трансформація законодавства детермінована потребою імплементації антропоцентричної парадигми правосуддя, забезпечення балансу публічних і приватних інтересів, а також створення ефективних інституційних механізмів захисту прав неповнолітніх і молоді як запоруки сталого розвитку майбутніх поколінь. Зазначені процеси обумовлюють необхідність закріплення нового світоглядного та ціннісного підходу, що реалізується через призму відновної парадигми. Ключові слова: відновна парадигма, національна модель, відновне правосуддя, медіація, неповнолітні, злочинність неповнолітніх, особистість неповнолітнього правопорушника, примирення, звільнення від кримінальної відповідальності, ресоціалізація, запобігання злочинності неповнолітніх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошин Д. Програма відновного правосуддя щодо неповнолітніх в Україні: стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник НБУВ*. 2023. № 2. С. 19–31. URL: http://nbuviap.gov.ua/images/e_biblioteka/informacijni_resursi/Volosin_GD_2_2023.pdf.
2. Зіньковська І. М. Зарубіжний досвід функціонування основних моделей ювенальної юстиції та його значення для впровадження відновного правосуддя в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. № 4. С. 151–158. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/151>.
3. Дубовик О. І. Теоретико-правові аспекти відновного правосуддя / за ред. О. Ю. Шостко. Київ : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2015. URL: <http://lclaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-11-2015/item/211-teoretyko->.
4. Суд у справах малолітніх (неповнолітніх) у США. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 47. С. 140–146. URL: <https://dSPACE.uzhnu.edu.ua/bitstreams/4e93e392-68de-457c-8eb7-748c9ed7aba9/download>.
5. Григорчук Н. П. Від пілотного проєкту до системних змін: відновне правосуддя за участю неповнолітніх. *Наукові праці НУОЮА*. 2022. Т. 37. С. 35–42. URL: <http://naukovipraci.nuoua.od.ua/arkhiv/tom37/5.pdf>.
6. Семенов О. М., Вовк М. Формування академічної культури педагога-дослідника в освітньому просторі університету / О. М. Семенов, М. Вовк // *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Т. 80, № 6. С. 240–252. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/viewFile/1917/1286>.
7. Дубасенюк О. А. Академічна культура та доброчесність в освітньому процесі. *Педагогічні науки*. 2021. № 3. С. 15–22. URL: <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/philology/article/download/167/153/323>.

8. Червінко М. В. Правове та організаційно-тактичне забезпечення кримінального провадження, дружнього до дитини : дис. ... д-ра філософії (081 «Право»). Львів : ЛДУВС, 2023. 301 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/5800>.

9. Митрофанов І. І., Светлічний І. В. Візії Ганса Гросса: кримінологічні аспекти відновного правосуддя щодо неповнолітніх. *Кримінальна юстиція: візії Ганса Гросса та сучасність* : кол. моногр. Baltija Publishing. м. Рига, Латвія. 2026. DOI: 10.13140/RG.2.2.11413.28646 URL: <https://www.researchgate.net/publication/404650609>.

10. Митрофанов І. І., Светлічний І. В. Доктринальні, праксеологічні та кримінологічні аспекти відновного правосуддя у системі запобігання та протидії злочинності неповнолітніх. *Актуальні питання правотворчої діяльності за сучасних умов державотворення в Україні* : кол. моногр. Одеський державний університет внутрішніх справ. Baltija Publishing. 2026. С. 6–29. DOI: 10.13140/RG.2.2.19618.39360.

11. Светлічний І. В. Відновне правосуддя у протидії злочинності неповнолітніх. Актуальні проблеми реформування процесуально-правових інститутів. *Reforming procedural law institutions under special legal regimes*. Baltija publishing. 2026. С. 302–320. DOI: 10.30525/978-9934-26-685-0-17.

12. Светлічний І. В. Відновне правосуддя як елемент кримінально-правової охорони прав дітей. *Часопис Київського університету права*. 2020. №. 4. С. 383–386. DOI: 10.36695/2219-5521.4.2020.69.

13. Светлічний І. В. Роль відновного правосуддя у протидії злочинності неповнолітніх. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 254– 257. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-1/63.

14. Светлічний І. В. Відновне правосуддя: захист приватного інтересу в кримінальному праві (практики захисту прав неповнолітніх в умовах війни). *Захист прав дитини в умовах воєнного стану* : колективна монографія. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. 1232 с. С. 854–878. DOI: 10.36059/978-966-397-560-3-36.

15. Светлічний І. В. Стратегічна парадигма редукції ювенальної делінквентності: досвід підліткових судів США. Youth Courts in the United States as a Restorative Justice Tool for Juvenile Delinquency Prevention. *Hands-on Science. Science Education*, 29 June – 3 July 2026. International Council of Associations for Science Education, 2026. DOI: 10.6084/m9.figshare.32687436.

16. Светлічний І. В. Бібліографічний аналіз когнітивно-психологічних аспектів впливу ПСО на молодь в умовах повномасштабної збройної агресії РФ проти України. *Інформаційна безпека, інформаційні та психологічні операції в умовах повномасштабної збройної агресії РФ проти України* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної

конференції (11 червня 2026 р., м. Житомир, Україна). М-во оборони, Житомир. військ. ін-т імені С. П. Корольова. Житомир: ЖВІ, 2026. С. 86–91. DOI: 10.6084/m9.figshare.32586657. URL: https://kzmi.mil.gov.ua/files/NOV/Zbirnik_.pdf.

17. Светлічний І. В. Трансформація віку кримінальної відповідальності та феномен підліткових судів у США: історичний досвід і стратегічні виміри для національної моделі. *Глобальні трансформації XXI століття: історичний досвід, міжнародні відносини, світоглядні виміри та освітні практики* : колективна монографія. Рига, Латвія: “Baltija Publishing”, 2026. DOI: 10.13140/RG.2.2.34479.09127. URL: <https://www.researchgate.net/publication/408131849>

18. Светлічний І. В., Светлічна Д. І., Светлічна М. І. Угоди та медіація неповнолітніх. Legal standards for ensuring the reconstruction of post-war Ukraine amidst integration into the European Union : scientific monograph. Рига, Латвія: “Baltija Publishing”, 2024. С. 408–431. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-492-4-19>.

19. Svetlichnyi I. Training Future Specialists in the Field of Restorative Justice: Key Concepts, Domestic and International Implementation Experience, Philosophical Propedeutics in Pedagogy. *Professional training of future specialists amidst modern realities*. Volume 2. Baltija Publishing. 2025. [Book chapter]. P. 367–386. DOI: 10.30525/978-9934-26-522-8-43.

20. Svetlichnyi I., Svetlichna M. The Development of Restorative Justice in Modern Eastern Countries. *International Scientific Conference XXIX Oriental Readings of A. Krymsky*, June 25–26, 2026. Kyiv : Institute of Oriental Studies. 2026.

Information about the author:

Svietlichnyi Igor Valeriyovych,

PhD student,

V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National
Academy of Sciences of Ukraine;

Research Fellow, Research Center of the DSST
4 Tryokhsviatytska str., Kyiv, 01011, Ukraine

ORCID iD: 0000-0001-7328-548X

Web of Science Researcher ID: LFU-5714-2024